



*С. Домбровський,
доцент кафедри цивільно-
правових дисциплін ХІУП,
Заслужений юрист України*

*Л. Тараненко,
головний спеціаліст-
юрисконсульт Хмельницького
міського управління Пенсійного
фонду України.*

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ВИРОБНИЧІ КООПЕРАТИВИ В АПК І ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

В процесі здійснення аграрної та земельної реформ в Україні, головним завданням їх є реструктуризація сільськогосподарського виробництва, створення ефективного господаря на основі різних правових форм власності і господарювання, тобто недержавних сільськогосподарських підприємств. Згідно чинного законодавства України, під поняттям "недержавне сільськогосподарське підприємство" розуміються суб'єкти підприємництва, створені на базі колгоспів, а також шляхом приватизації радгоспів¹.

Згідно з Указом Президента України від 03.12.1999р. "Про невідкладні заходи щодо реформування аграрного сектору економіки", основою забезпечення аграрної реформи є також формування нових суб'єктів аграрного підприємництва, які створюються на базі колективних сільськогосподарських підприємств. До таких нових правових форм господарювання даний Указ відносить сільськогосподарські кооперативи як виробничого, так і обслуговуючого характеру.

Практика розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні і за кордоном свідчить, що саме кооператив, метою якого є обслуговувати основну діяльність членів сільськогосподарських кооперативів, може забезпечити економічний зв'язок між приватним сільськогосподарським товаровиробником і ринком.

У відповідності до Указу Президента від 03.12.1999 р. створенню сільськогосподарських кооперативів сприяв процес ліквідації або реорганізації сільськогосподарських колективних підприємств у зв'язку з паюванням майна та землі.

До прийняття нового законодавчого акту "Про сільськогосподарську кооперацію" на Україні правова діяльність сільськогосподарських кооперативів, їх права спільної власності на майно і землю визначались наступними нормативно-правовими актами: Законом України "Про власність" і Земельним кодексом України². Також в процесі створення та регулювання діяльності кооперативів до 17 липня 1997 р. (прийняття Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію") використовувався Закон СРСР "Про кооперацію"³, який був прийнятий Верховною Радою СРСР 26.05.1988 р. Застосування цього акту відповідало Постанові Верховної Ради України від 12.09.1991 р. "Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства СРСР"⁴

¹ Коваленко Т. Правові аспекти реструктуризації недержавних сільськогосподарських підприємств. // Право України., 2001, № 2.-С.87.

² Про внесення змін та доповнень до Земельного кодексу України: Закон України від 13.03.1992 р. // Закони України., Т.3.-1996.-С.139. Том І." 1996.-С.108-152.

³ Про кооперацію: Закон СРСР від 26.05.1988 р. // ВВР СРСР.- 1998.-№22.-ст.355.

⁴ Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства СРСР: Постанова Верховної Ради України від 12.09.1991р. // ВВР України, -1991.- № 46.- ст.621.



з питань, не врегульованих законами України, за умови, що вони не суперечать Конституції України та іншим законодавчим актам України.

Проте, слід зауважити, що на Україні ще мало монографічних досліджень з основних засад застосування кооперативного права на практиці, а також недостатньо здійснюється популяризація кооперативів в книгах, статтях і інших засобах масової інформації, що призвело до низького рівня правових знань з цієї важливої і поширеної галузі права у сфері суспільних аграрних правовідносин, особливо керівниками і спеціалістами виконавчої влади, в тому числі агропромислового комплексу України.

Перший в Україні підручник в галузі науки кооперативного права виданий в 1998 р. за редакцією члена-кореспондента НАН України В.І. Семчика "Кооперативне право". Інших підручників або монографій на Україні фактично не видавалось.

Самий факт прийняття нового Закону "Про сільськогосподарську кооперацію" свідчить про позитивне ставлення держави до кооперативної форми здійснення сільськогосподарського виробництва. Але на превеликий жаль ця форма господарювання на практиці часто порівнюється деякими державними службовцями всіх рівнів з колишніми колективними сільськогосподарськими підприємствами, що не сприяє позитивному ставленню до таких виробничих сільськогосподарських кооперативів та їх розвитку.

Цей факт пояснюється тим, що тривалий період існування колективних господарств (колгоспів до 1992 р., а після - колективних сільськогосподарських підприємств до 1 квітня 2000 р.) мав негативні сторони. Колгоспи і колективні сільськогосподарські підприємства були позаконкурентними монопольними формами організації колективної праці, в їх діяльності не враховувались ознаки кооперативності, в зв'язку з чим вони перетворились в одержавлену структуру.

З прийняттям Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію"⁵ активізувалось створення обслуговуючих і виробничих сільськогосподарських кооперативів та їх об'єднань.

У зв'язку з недосконалістю окремих норм Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію", Верховною Радою України 2 листопада 2000р. прийнято Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію"⁶. В цих змінах визначено термін "сільськогосподарський виробничий кооператив". Відмічено, що це юридична особа, яка утворена шляхом об'єднання фізичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудової участі його членів у процесі виробництва.

Вперше на законодавчому рівні визначено, що слід розуміти під поняттям "сільськогосподарський товаровиробник", що це фізична або юридична особа, незалежно від форми власності та господарювання, в якій валовий дохід, отриманий від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, за наявності сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень тощо) та/або поголів'я сільськогосподарських тварин у власності, в тому числі й на умовах оренди за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 50% загальної суми валового доходу. Слід підкреслити, що це обмеження не поширюється на осіб, які мають особисті підсобні господарства.

Позитивним в новому Законі України від 02.11.2000р.⁷ є те, що законодавець не передбачає, що засновниками виробничого сільськогосподарського кооперативу можуть

⁵ Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. // УК, № 148-149. - 14 серпня.

⁶ Про внесення змін до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 02.11.2000 р. // УК.- 2000.- № 223. - 30 листопада.

⁷ Про внесення змін до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію": Закон України від 2.11.2000 р. // УК. - 2000.- № 223. - 30 листопада.



бути юридичні особи. Тоді як членами обслуговуючого кооперативу можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, при умові якщо вони визнають статут і дотримуються його вимог, формують відповідні фонди та беруть участь у діяльності кооперативу.

Вперше в названому законі визначено, що виробничі сільськогосподарські кооперативи реалізують свою продукцію за цінами, що встановлюються самостійно або визначаються на договірних умовах.

Законодавець вніс доповнення в цей закон, яким передбачив обов'язковість реквізитів у статуті сільськогосподарського кооперативу: найменування і місцезнаходження кооперативу. Обов'язково в статуті передбачається: предмет і мета діяльності, порядок вступу до кооперативу і виходу з нього, визначення розміру, внесення вступного внеску та паю, вказується склад засновників кооперативу, права і обов'язки його членів, органи управління, порядок їх формування і компетенцію, форми трудової участі та оплати праці членів. Визначаються в статуті форми господарської участі членів в обслуговуючих кооперативах, розподіл доходів, співвідношення між кооперативними виплатами і виплатами на паї, вказуються умови і порядок реорганізації і ліквідації сільськогосподарського кооперативу. В статут можуть включатися й інші правові положення, пов'язані з особливостями діяльності кооперативу, при умові, що ці положення не суперечать чинному законодавству України.

Змінами до Закону "Про сільськогосподарську кооперацію" також передбачено нову правову норму про те, що правління кооперативу обирається при умові, що до складу кооперативу входить не менш як 10 членів, терміном на три роки. Відмічено, що голову кооперативу правління може обирати із свого складу терміном також на три роки. Конкретні функції голови кооперативу та порядок його обрання загальними зборами чи правлінням, а також його відкликання обов'язково визначаються статутом кооперативу.

Цим законом визначено, що в статуті також мають бути зазначені терміни і умови отримання майнового паю в сільськогосподарському виробничому кооперативі особою, яка виходить з його членів. Такий термін для отримання цього паю визначений у два роки. Закон набрав юридичної сили з 30.11.2000р. - з дня його офіційного опублікування. Ним було зобов'язано сільськогосподарські кооперативи та їх об'єднання привести свої статuti та установчі договори до вимог згаданого законодавчого акту. Проте в новому законодавчому акті є окремі недоліки. Не врегульовано цим законом конкретно питання про асоційоване членство і участь таких членів у сфері внутрігосподарського управління кооперативом лише з правом дорадчого голосу, не зважаючи на те, що більшість таких асоційованих членів своєю працею та належними майновими і земельними паями сприяли діяльності кооперативів. Також не врегульовані внутрішньо-кооперативні управлінські відносини та відносини внутрішньо-кооперативної підпорядкованості тощо.

На нашу думку Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17.07.1997 р. із наступними змінами від 02.11.2000 р., як єдиний законодавчий акт, дійсно створює певні можливості відновлення на Україні справжнього аграрного кооперативного руху.

Правовому забезпеченню діяльності і створенню сільськогосподарських кооперативів сприяло би розроблення та прийняття Міністерством агропромислової політики за дорученням Кабінету Міністрів України Примірного статуту або Типового статуту про сільськогосподарську кооперацію. В Україні в процесі реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств створено понад 3,3 тис. сільськогосподарських виробничих кооперативів, їх частка у нових приватних сільськогосподарських формуваннях становить 25%⁸. Якщо станом на 1 квітня 2001 р., у відповідності до

⁸ Онищенко О., Юрчишин В. Реорганізація у приватні підприємства – обов'язково! // ГУ.-2001.- № 102. - 12 червня. – С.4.



Указу Президента України від 03.12.1999р., в Хмельницькій області із 763 колективних сільськогосподарських підприємств було реформовано 738, в тому числі створено 276 сільськогосподарських виробничих кооперативів, або 37%, то на 1 серпня 2001р. цих агроформувань нового правового типу залишилось лише 125 (кооперативів), що складає лише 17% від усіх нових агроформувань області. Отже, на сьогодні в області спостерігається тенденція щодо зменшення виробничих сільськогосподарських кооперативів. Значну кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів, як нову недержавну форму власності, перетворено в інші нові агроформування недержавної форми власності через багаточисельність засновників та членів і складністю здійснення ними керівництва.

Слід підкреслити, що колишні члени колективних сільськогосподарських підприємств в більшості регіонів України не випадково обирають цю нову правову і прогресивну кооперативну форму господарювання.

Керівники багатьох обласних, районних та місцевих структур, а також керівники, які очолюють сільськогосподарські виробничі кооперативи, вбачають майбутнє в існуванні великих і міцних сільськогосподарських кооперативів, які інтегровано пов'язані з переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції⁹.

Значна частина селян через свою недостатню правову обізнаність з особливостями можливого розпорядження належними їм землями і майновими паями, "обрали" ті форми господарювання, які їм нав'язувались керівниками колективних сільськогосподарських підприємств або спеціалістами сільського господарства обласної, районної ланок, а в окремих випадках і центральним аграрним органом держави.

Як відмічають науковці, практики-організатори сільськогосподарських виробничих кооперативів, такі кооперативи є також приватними підприємствами. Виникає питання: в які інші приватні підприємства необхідно реорганізувати кооперативи? Тут мається на увазі господарські товариства або приватно-орендні підприємства.

Отже, неможливо не погодитись із думкою Т. Коваленко в тому, що реорганізація недержавного сільськогосподарського підприємства, тобто зміна його організаційно-правової форми в процесі реструктуризації, має на меті перетворення колективного сільськогосподарського підприємства в нове організаційно-правове формування на основі паювання його землі та майна¹⁰. Тому немає ніякої правової необхідності реорганізувати новостворений сільськогосподарський кооператив в іншу приватну форму господарювання.

Вчені О. Онищенко та В. Юрчишин підкреслюють, що ідеться, по суті, про ліквідацію однієї з форм підприємницької діяльності на селі, яка передбачена національним законодавством України, а також набула значного поширення в колишніх соціалістичних країнах Центральної та Східної Європи, у Росії та в інших країнах СНД. Сільськогосподарські кооперативи є в інших країнах сформованої ринкової економіки, зокрема, у Франції, у старих і особливо нових землях ФРН¹¹.

Слід підкреслити, що згідно вимог законодавства, сільськогосподарські виробничі кооперативи від товариств з обмеженою відповідальністю та від приватно-орендних підприємств відрізняються більшою чисельністю засновників та членів. Тому велика кількість членів в кооперативах викликає негативне ставлення з боку окремих сільськогосподарських та інших органів. Дійсно, якщо кооператив створюється при реорганізації колективного сільськогосподарського підприємства всіма його членами,

Реформування аграрного сектора економіки України / За ред. Р. Шмідта . - К.: "Юнівест Маркетинг", 2000. - С.12.

⁹ Гордієвич С. Я бачу майбутнє України в існуванні великих і міцних сільськогосподарських кооперативів // "Україна Аграрна". - 1997, № 1. - серпень. - С.5.

¹⁰ Правові аспекти реструктуризації недержавних сільськогосподарських підприємств. Коваленко Т. // Право У країни. - 2001. - № 2.-С.87.

¹¹ Онищенко О., Юрчишин В. Реорганізація у приватні підприємства – обов'язково! // ГУ.-2001.- № 102. - 12 червня. – С.4.



але більшою кількістю засновників, він не відрізняється від колективного сільськогосподарського підприємства. Проте, створення таких кооперативів повинне відбуватися тими членами, які зможуть при активній трудовій діяльності займатись підприємництвом.

Як підкреслюють вчені¹² та свідчить практика, мала чисельність засновників сільськогосподарських кооперативів, товариств з обмеженою відповідальністю та приватно-орендних підприємств не сприяє їх економічному розвитку, а навіть породжує певні ускладнення при отриманні кредитів, які беруться під заставу майна названих приватних сільськогосподарських підприємств. Адже такі ускладнення виникають особливо для товариств з обмеженою відповідальністю та приватно-орендних підприємств, які не рідко створюються на базі виробничих сільськогосподарських кооперативів визнаних законом. Власністю цих підприємств, як юридичних осіб, є лише майно їх засновників, адже згідно законодавства, орендоване господарськими товариствами та приватно-орендними підприємствами майно не може бути заставлене. Товариства з обмеженою відповідальністю можуть під своє майно одержувати лише незначні кредити, тобто в розмірі статутного фонду, який повинен становити суму еквівалентну 100 мінімальним розмірам заробітної плати, тобто 14000 гривень.

В той же час, у сільськогосподарських виробничих кооперативах такі можливості значно більші. Це пояснюється тим, що сільськогосподарським виробничим кооперативам, як юридичним особам, належить майно не лише засновників та членів, а й майно асоційованих членів.

Також господарські товариства, зокрема товариства з обмеженою відповідальністю та приватно-орендні товариства, згідно законодавства можуть набути право взяти кредити під заставу належних їм на правах власності земельних ділянок, а також земельних паїв (часток). Але ці агроформування нової приватної власності у такий спосіб можуть набути право на кредит в незначній сумі, тому що засновників в них невелика кількість. Якщо взяти до уваги сільськогосподарські виробничі кооперативи, то вони мають набагато більше можливостей для одержання кредитів. Цей факт пояснюється тим, що під заставу можливо отримати кредитні кошти не лише засновників та членів кооперативу, а й земельних паїв (часток), які належать асоційованим членам сільськогосподарського виробничого кооперативу.

Практика свідчить, що члени сільськогосподарського виробничого кооперативу значно зацікавлені у зростанні його прибутків, тому що згідно з законодавством України та установчих документів (установчих договорів та статутів) кооперативу нараховуються дивіденти на майнові паї, які належать засновникам та членам, а також асоційованим членам. В той же час у зростанні прибутку товариств з обмеженою відповідальністю та приватно-орендних підприємств, селяни, які здали в оренду майнові та земельні паї (частки), не мають великої зацікавленості. Це пояснюється тим, що згідно національного законодавства України, договорів оренди майнових та земельних паїв (часток), оплата за оренду здійснюється за фіксованими ставками орендної плати. Дехто з місцевих сільськогосподарських керівників земельну та аграрну реформи зрозуміли як зрівнялівку¹³.

Звертає на себе увагу і така правова обставина, що у створених на базі колективних сільськогосподарських підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю та у приватно-орендних сільськогосподарських підприємствах колишні члени колективних сільськогосподарських підприємств, які не є засновниками цих структур, хоча передали їм земельні паї (частки) та майнові паї в оренду, практично та юридично залишені поза межами цих агроформувань. Їх правові взаємовідносини із

¹² Онищенко О., Юрчишин В. Реорганізація у приватні підприємства – обов'язково! // ГУ.-2001.- № 102. - 12 червня. – С.4.

¹³ Нагребецька І. Серед кращих - "Летава" і "Мрія" // УК. - 2001. - № 148. - 17 червня.
Нагребецька І. Летавський феномен // УК.-2001. - № 151-152. - 22 серпня



орендодавцями паїв обмежені. Всі питання виробничо-господарської та фінансової діяльності в товариствах та приватно-орендних підприємствах вирішуються лише за участю їх засновників. В той же час у сільськогосподарських виробничих кооперативах та особа, яка не стала засновником або членом кооперативу, але вона увійшла до нього, як асоційований член, має право дорадчого голосу, а також має право брати участь у обговоренні всіх виробничих, фінансових та інших питань.

Кооператив – це найкраща можливість відмовитись від укладення бартерних угод. Кооперативи мають великі власні потужності для вирощування та зберігання сільськогосподарської продукції рослинного та тваринного походження, мають значні можливості в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Сільськогосподарським органам обласної та районної ланки рекомендується враховувати, що сільськогосподарські виробничі кооперативи є новою правовою формою підприємницької діяльності і вони за своїми можливостями на сьогодні не поступаються товариствам з обмеженою відповідальністю, приватним або приватно-орендним сільськогосподарським підприємствам.

Тому, на нашу думку, не потрібно використовувати “адміністративний” метод керівництва сільським господарством регіону або району, наполягаючи на реорганізації сільськогосподарських виробничих кооперативів в інші приватні організаційно-правові структури. Як свідчить передовий досвід, діяльність кооперативів, що створені великою кількістю засновників, може бути удосконалена шляхом зменшення кількості засновників (членів), порекомендувавши непрацюючим членам кооперативу подати заяви про переоформлення на асоційоване членство. Така позиція підтримується також керівниками великих сільськогосподарських кооперативів. На їх думку, сільськогосподарський кооператив - це найближча до громадян правова форма: працюють гуртом, однак кожен зі своїм паєм, на себе¹⁴. В цих кооперативах висока організованість, господарська кмітливість та гідний поваги трудовий ентузіазм. Прикладом цього може бути досвід роботи сільськогосподарських кооперативів "Летава" Чемеровецького району, "Мрія" Кам'янець-Подільського району. Вони у 2001 році, під час руйнівних стихійних явищ природи, що знищили сотні гектарів посівів, отримали високі врожаї та у максимально стислі строки впорали хлібну ниву¹⁵.

Вказану правову форму господарювання – виробничі сільськогосподарські кооперативи – селяни вибирають і сьогодні¹⁶.

Враховуючи значні упущення та недоліки існуючої законодавчо-нормативної бази, виникає негайна необхідність перед законодавчим органом розробити та прийняти єдиний нормативний акт "Про реструктуризацію сільськогосподарських підприємств"¹⁷. Тобто необхідно узагальнити досвід реорганізації сільськогосподарських підприємств на Україні, в тому числі в сільськогосподарських кооперативах, з врахуванням норм загального законодавства, яке регулює основні правові засади створення, реорганізації та функціонування нових сільськогосподарських суб'єктів господарювання. А саме: Конституцію України¹⁸, закони України "Про власність", "Про підприємства в Україні", "Про підприємництво", "Про господарські товариства". А також необхідно використати норми галузевого законодавства, які визначають правові особливості створення сільськогосподарських суб'єктів підприємництва у аграрному секторі України. Це закони "Про селянське (фермерське) господарство",

¹⁴Нагребецька І. Летавський феномен // УК. - 2001. - № 151-152. - 22 серпня

¹⁵ Серед кращих - "Летава" і "Мрія". Нагребецька І. // УК.-2001.-№ 148. - 17 червня.

¹⁶ О.Мельник. Кооператив у... вільному плаванні // УК. - 2001. - №200. - 1 листопада.

¹⁷ Онищенко О., Юрчишин В. Реорганізація у приватні підприємства – обов'язково! // ГУ.-2001.-№ 102. - 12 червня. – С.4.

¹⁸ Конституція України від 28.06.1996 р. №254К/96-ВР // ВВРУ. - №30. – ст.141.



"Про сільськогосподарську кооперацію"¹⁹, діючий закон України "Про колективне сільськогосподарське підприємство"²⁰. При розробці в новій редакції законодавчого акту "Про сільськогосподарську кооперацію" необхідно використати також норми спеціального законодавства, що визначають особливості реорганізації недержавних сільськогосподарських підприємств. Це новий Земельний Кодекс України, який введений в дію з 1 січня 2002 року²¹ та відповідні Укази Президента України з цих питань.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. №254К/96-ВР // ВВРУ. - №30. - ст.141.

2. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. // УК. - 1997, № 148-149. - 14 серпня.

3. Про внесення змін до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію": Закон України від 02.11.2000 р. // УК. - 2000. - №223. - 30 листопада.

4. Про кооперацію: Закон СРСР від 26.05.1988 р. // ВВР СРСР. - 1998. - №22. - ст.355.

5. Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства СРСР: Постанова Верховної Ради України від 12.09.1991р. // ВВР України, - 1991.- № 46. - ст.621.

6. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 р. // ВВРУ. - 1992. - №20. - С.272.

7. Про внесення змін та доповнень до Земельного кодексу України: Закон України від 13.03.1992 р. // Закони України., Т.3.-1996.-С.139. Том I. - 1996. -С.108-152.

8. Гордієвич С. Я бачу майбутнє України в існуванні великих і міцних сільськогосподарських кооперативів. // "Україна Аграрна". -1997, № 1. - серпень. - С.5.

9. Земельний Кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. // УК., 2001, №211-212. - 15 листопада.

10. Коваленко Т. Правові аспекти реструктуризації недержавних сільськогосподарських підприємств // Право України. - 2001, № 2. - С.87.

11. Летавський феномен. Нагребецька І. // УК.-2001.-№ 151-152., 22 серпня.

12. Нагребецька І. Серед кращих - "Летава" і "Мрія". // УК.-2001. - № 148. - 17 червня.

13. О.Мельник Кооператив у... вільному плаванні. // УК. - 2001. - №200. - 1 листопада.

14. Реформування аграрного сектора економіки України. / За ред. Р. Шмідта - К.: "Юнівест Маркетинг", 2000. - С.12.

15. Юрчишин В. Реорганізація у приватні підприємства – обов'язково! Онищенко О. // ГУ.-2001.-№ 102. - 12 червня. – С.4.



¹⁹ Про внесення змін до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію": Закон України від 02.11.2000 р. // УК. - 2000. - №223. - 30 листопада.

²⁰ Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 р. // ВВРУ. - 1992. - №20. - С.272.

²¹ Земельний Кодекс України. Закон України від 25.10.2001 р. // УК., 2001, №211-212. - 15 листопада.